

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.3.17>

Бойко Анжела Іванівна

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських та політичних наук
Черкаського державного технологічного університету
бульв. Шевченка 460, Черкаси, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ З. М. АТАМАНЮК «СВОБОДА ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

Дослідження проблеми свободи є надзвичайно актуальним для сучасного філософського знання в реаліях українського суспільства. Воно дає суспільству знання про стан і перспективи його подальшого розвитку. Інформаційна революція започаткувала нову епоху прогресу свободи людства. Ця епоха характеризується істотним зростанням панування людей над природою, власними суспільними взаєминами та над собою, і у нашій країні відбувається інтенсивний процес заперечення старого і прагнення до утвердження нового, до закладення підвалин істинної свободи на суспільному та особистісному рівнях.

Розглянувши свободу особистості, авторка вважає, що, прийнявши механізм самоорганізації за один з основних принципів, що мають місце у формуванні цілісності особистості, слід також звернутися і до системного підходу (оскільки «цілісність», «система» – одні з основних його категорій); хоча трапляється думка, що синергетика і системний підхід суперечать один одному. На думку З.М. Атаманюк, системний підхід не виключає можливості руйнування і загибелі систем, а також різних способів їх утворення, і в цьому сенсі не може протиставлятися синергетиці. На думку авторки, рівноважність системи «особистість» задається її цілісністю і, відповідно, її втрата веде до втрати рівноважності всієї системи «особистість». Формування цілісності як стану рівноважної системи «особистість» відбувається на життєвому шляху, який є для кожної людини неповторним і охоплює зміну одних видів соціальних ролей іншими, процес отримання нових можливостей і їх реалізацію, загалом весь шлях розвитку індивіда. Уявлення про особистість як про вищу цінність життя становлять основу теоретичних і прикладних побудов філософії, психології, педагогіки та інших наук. Незважаючи на те, що такі уявлення органічно випливали з культурно-історичного контексту традиції європейської цивілізації, вони були головною альтернативою традиційним підходам до проблем особистості.

Важко з цим не погодитись, але дослідивши ретроспективу поняття «свобода», виявлено, що воно виникло в історії людської думки як результат усвідомлення ролі і можливостей людини, як визначення свідомої вольової активності людини в особистому та суспільному житті.

На думку З.М. Атаманюк, свобода є фундаментальною цінністю для людини, але вона повинна мати свої кордони, межі, щоб не стати свавіллям, насильством над іншими людьми, тобто не перетворитися на неволю. Таким чином, межами свободи є інтереси іншої людини, соціальних груп і суспільства загалом, а також природи як природної основи існування суспільства.

Проблема свободи у філософії осмислюється, як правило, стосовно людини і її поведінки (свобода в природі осмислювалась як випадковість, як «непізнана необхідність»). У історії філософії свобода традиційно розглядалася в її співвідношенні з необхідністю.

З.М. Атаманюк поділяє позицію багатьох дослідників, що маючи внутрішню свободу, котру сам суб'єкт розуміє як свою індивідуальну сутність, особистість в умовах майже відсутності

можливостей для втілення своєї свободи чи максимальної обмеженості зберігає свою особисту цілісність і бореться проти духовного поневолення. Оскільки свобода особистості є невід'ємною від свободи суспільства, вона вважає, що духовна підготовленість індивіда до вільних дій має не лише особистісний зміст, а й суспільний. Свобода людини стосовно зовнішніх обставин не безмежна, але вона існує і проявляється в можливості зайняти щодо них власну позицію. Ця позиція залежатиме від цінностей і смислів, якими керується особа, тому що «людина – це більше ніж психіка; людина – це дух», її потенціал розкривається в здатності до самотрансценденції або в здатності до самовідстороненості.

Не новою є думка про те, що довільне обмеження свободи особи, жорстка регламентація її свідомості і поведінки, зведення людини до простого «інструменту» в соціальних і технологічних системах завдає шкоди як особі, так і суспільству. Врешті, саме завдяки свободі особи суспільство набуває здатності не просто пристосовуватися до наявних природних і соціальних обставин навколишньої дійсності, але і перетворювати їх відповідно до своїх цілей.

Актуальною є позиція авторки стосовно того, що аналіз свободи як соціального феномена стає нагальною потребою українського суспільства і зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення та конструктивного дослідження таких її аспектів:

- розгляд соціокультурного контексту свободи у зв'язку зі становленням особистості нового типу на фоні певної девальвації класичних ліберальних цінностей, притаманної сучасному українському суспільству;

- онтологічне підґрунтя свободи як основоположної цінності сучасного суспільства в процесах розгортання соціальних вимірів свободи в умовах формування в Україні демократичної, правової та соціальної держави;

- теоретичне відображення процесу становлення свободи як української національної ідеї.

З теоретико-методологічної точки зору звернення до проблеми свободи зумовлене тим, що практично всі попередні підходи до вивчення свободи імпліцитно виходили з домінування розгалуженої системи її обмежень, унормованої та пристосованої до історичних, економічних та інших реалій нашого часу. А це своєю чергою передбачало чітке визначення центрів примусу – окремих осіб, державних інститутів, тих або інших суспільних груп. Звернення до феномена свободи в умовах соціокультурних трансформацій спонукає до вивчення її як самостійного явища, що визначає діяльність як окремих особистостей, так і інститутів суспільства в межах їх самореалізації (самоздійснення).

Додаючи до цього високий науковий рівень публікацій, на які посилається авторка у своєму дослідженні, потужну методологічну базу цього дослідження, велику кількість опрацьованого емпіричного матеріалу та важливість отриманих результатів, вважаю, що оприлюднення цього дослідження буде корисним.

Загалом монографія являє собою структуровану, логічно завершену наукову роботу, відповідає вимогам щодо оформлення такого роду наукових робіт і може бути рекомендована для видання.